

До питання про обсяг фразеологізму

Якщо питання про обсяг фразеології є дискусійним і до сьогодні привертає увагу дослідників, то до обсягу фразеологізму вчені звертаються принагідно, зокрема при вирішенні теоретичних проблем синтаксису – при визначенні меж присудка в реченнях із фразеологічними одиницями (Лекант, 1978; Явір 1986).

Частково згадуваної проблеми торкаються в своїх дослідженнях М.П.Коломієць (1989), В.П.Жуков (1986), проте питання залишається невирішеним. Натомість з'являється твердження про фразеологізми та слова-супровідники, що "не входять до компонентного складу фразеологізмів" лише "розширюють їх межі" (Коломієць 1989, 40), але без яких немислима семантична реалізація фразеологічного звороту (Жуков, 1986, 19). Цю традицію підтримує і нове академічне видання "Фразеологічного словника української мови" (К.: Наукова думка, 1993), яке подібні фразеологізми подає таким чином: "до ноги, перев. з сл. побити, потрошити, нищити т. ін. Повністю: всі до одного" (ФСУМ, II, 556).

Повертаючись до питання про обсяг фразеологізму, зауважимо, що слова типу "побити", "потрошити", "нищити" не зараховуються до компонентів фразеологізму, зокрема В.П. Жуковим, на підставі того, що "компоненти-супровідники являють собою перехідну категорію елементів фразеологічної структури, ... демонструють таку межу допустимого взаємопроникнення фразеологізму і слова, за якими подальше існування компонента не можливе: воно остаточно розпадається і уподібнюється слову" (1986, 127), оскільки

– вони мають предметну і ознакову співвіднесенність, а тому синтаксично вільні і самостійні;

– при поясненні смислу фразеологічної одиниці вони не мають потреби в тлумаченні;

– від дієслова-супровідника до фразеологізму легко поставити граматичне запитання (Жуков, 1986, 19-20). З останнім критерієм погодитися досить тяжко. Адже так само можемо поставити запитання і в структурі самого фразеологізму. Наприклад: тримати у міцній жмені - тримати у чому? у жмені; у жмені якій? міцній. Але ж це не означає, що якийсь із слів не є компонентом фразеологізму. Вони разом утворюють семантико-синтаксичну єдність, виконують єдину синтаксичну функцію. А запитання в межах фразеологізму можливі лише на формальному рівні.

Щодо того, що при поясненні фразеологічної одиниці слова-супровідники не мають потреби в тлумаченні, то це теж не завжди так. Наприклад: слово наплести, як подано в словнику ("сім мішків гречаної вовни (і всі неповні)", жарт., з сл. наговорити, наплести і т. ін. Багато зайвого, безглузлого" (ФСУМ, II, 809)), є супровідником фразеологізму сім мішків гречаної вовни. У результаті трансформації конструкція матиме вигляд - "наплести багато зайвого, безглузлого", що, на нашу думку, потребує подальшого роз'яснення (див.: Варто ж було попереду наплести три мішки гречаної вовни про патріотизм, щоб опісля отаке бовкнути).

Подібні "слова-супровідники" вимагають "необхідного" тлумачення особливо в узусних фразеологічних одиницях. Наприклад: значення усталеної конструкції нагородити кіз, і віз, і мідних труб можна зрозуміти лише включаючи всі компоненти, у тому числі і дієслово "нагородити" – наговорити всякої всячини.

Хібність положення В.П.Жукова особливо помітна при зіставленні словникових та однозвучних узусних

фразеологізмів. Наприклад: вимерти (вибити:перевестися) до
ноги і бути до ноги, де перший має значення
“знищити(ся) повністю”, другий – “нічого не значити”;
плюндрувати в пень і йти в пень, де перший має
значення “знищити повністю”, а другий – “зникнути з
очей”.

Наведені приклади підтверджують той факт, що
значення фразеологічної одиниці не завжди можна
правильно установити без дієслівного оточення, яке до
того ж, як правило, потребує тлумачення.

Тому, на нашу думку, при визначенні меж
фразеологізму слід керуватися семантико-синтаксичними
особливостями: сполучення слів, що виконують єдину
синтаксичну функцію, становлять семантичну єдність є
компонентами фразеологізму.

Дієслівний компонент, роль якого в утворенні
фразеологічного значення усталеної конструкції невелика,
може без шкоди для неї опускатися.

Фразеологічні одиниці ні пари з уст, до самого нікуди,
ні в тин ні в ворота, ні до серця ні до голови є лише
короткими варіантами. Довгі і короткі варіанти усталених
конструкцій закріпилися в мові як рівноправні. А оскільки
в мові діє тенденція, по-перше, до економії, по-друге, до
зняття суперечності між розчленованою формою
фразеологічної одиниці та її монолітним змістом (Мокієнко
1989, 97), то короткий варіант із часом може витіснити з
активного вжитку довгий.

Таким чином, щодо обсягу фразеологічних одиниць,
на наш погляд, необхідно розрізняти короткі та довгі
варіанти. Причому: короткі варіанти фразеологізмів
“виділилися як найбільш вживані” на відміну від довгих, які
виявлялися обмеженими у вживанні й поступово
втрачалися (Палевська, 1977, 9).

Література.

Жуков В.П. Русская фразеология. – М.: Высшая школа, 1986.– 309 с.

Коломиец Н.Ф. Фразеологическая синонимика украинского языка. Дис. ... Д-ра филол. наук. – Днепропетровск, 1989.– 379 с.

Лекант П.А. Типы и формы сказуемого в современном русском языке. – М.: Высшая школа, 1976.– 143 с.

Мокиенко В.М. Славянская фразеология. – М.: Высшая школа, 1989.–288с.

Палевская М.Ф. Основные модели фразеологических единиц в русском языке XVIII века. Автореферат ... д-ра филол. наук.-Л., 1977.-39с. Фразеологічний словник української мови.- К.: Наукова думка, 1993.- т.1-2. -980с.

Явір В.В. Складні випадки визначення членів речення, виражених словосполученнями. //УМЛШ.-1986.- №5.-с.27-30

фразеологізмів. Наприклад: вимерти (вибити.перевестися) до ноги і бути до ноги, де перший має значення

“знищити(ся) повністю”, другий – “нічого не значити”;

плюндрувати в пень і йти в пень, де перший має значення “знищити повністю”, а другий – “зникнути з очей”.

Наведені приклади підтверджують той факт, що значення фразеологічної одиниці не завжди можна правильно установити без дієслівного оточення, яке до того ж, як правило, потребує тлумачення.

Тому, на нашу думку, при визначенні меж фразеологізму слід керуватися семантико-синтаксичними особливостями: сполучення слів, що виконують єдину синтаксичну функцію, становлять семантичну єдність є компонентами фразеологізму.

Дієслівний компонент, роль якого в утворенні фразеологічного значення усталеної конструкції невелика, може без шкоди для неї опускатися.

Фразеологічні одиниці ні пари з уст, до самого нікуди, ні в тин ні в ворота, ні до серця ні до голови є лише короткими варіантами. Довгі і короткі варіанти усталених конструкцій закріпилися в мові як рівноправні. А оскільки в мові діє тенденція, по-перше, до економії, по-друге, до зняття суперечності між розчленованою формою фразеологічної одиниці та її монолітним змістом (Мокієнко 1989, 97), то короткий варіант із часом може витіснити з активного вжитку довгий.

Таким чином, щодо обсягу фразеологічних одиниць, на наш погляд, необхідно розрізняти короткі та довгі варіанти. Причому: короткі варіанти фразеологізмів “виділилися як найбільш вживані” на відміну від довгих, які виявлялися обмеженими у вживанні й поступово втрачалися (Палевська, 1977, 9).

Література.

Жуков В.П. Русская фразеология. – М.: Высшая школа, 1986.– 309 с.

Коломиец Н.Ф. Фразеологическая синонимика украинского языка. Дис. ... Д-ра филол. наук. – Днепропетровск, 1989.– 379 с.

Лехант П.А. Типы и формы сказуемого в современном русском языке.– М.: Высшая школа, 1976.– 143 с.

Мокиенко В.М. Славянская фразеология. –М.: Высшая школа, 1989.–288с.

Палевская М.Ф. Основные модели фразеологических единиц в русском языке XVIII века. Автореферат ... д-ра филол. наук.-Л., 1977.-39с. Фразеологічний словник української мови.- К.: Наукова думка, 1993.- т.1-2. -980с.

Явір В.В. Складні випадки визначення членів речення, виражених словосполученнями. //УМЛШ.-1986.- №5.-С.27-30